

*Фазан Віталій,**аспірант кафедри загальної педагогіки та андрагогіки**ПНПУ імені В. Г. Короленка**асистент кафедри культурології ПНПУ імені В. В. Короленка*

Актуальність. Формування мережі православних навчальних закладів у незалежній Україні відбувалось на основі історичних традицій православного християнства і мало свою модель духовної освіти. Поняття «модель» у широкому розумінні означає «будь-яке зображення, опис, схему якогось об'єкта, процесу чи явища» [8, с. 25]. Вивчення моделі православної освіти є актуальним, оскільки вона є важливою складовою системи духовної освіти і визначає типи навчальних закладів, структуру православних освітніх установ тощо.

На 2001 рік в Україні вже була сформована розвинута мережа православних навчальних закладів. З 35 діючих освітніх установ 14 належали Московському патріархату, 15 – Київському, 5 – Українській автокефальній православній церкві, 1 – Руській істинно-православній церкві Закордоном [8, с. 103]. Духовні навчальні заклади 90-х років ХХ ст. стали більш відкритими, до них на конкурсних засадах приймаються всі бажаючі отримати духовну освіту (а не лише діти духовенства), однак основні принципи діяльності, структура, виховна робота мають за основу історичну спадщину минулого століття. Діюча модель духовної освіти в майбутньому доповниться новими типами навчальних закладів. Згідно з рішенням Архієрейського собору Руської православної церкви 1994 р., підтриманого Українською православною церквою, модель духовної освіти має поєднувати традиційні навчальні заклади закритого типу з експериментальними – відкритого типу.

Мета дослідження полягає у проведенні історико-педагогічного аналізу розвитку вивчення дидактики у вищих навчальних духовних закладах України кінцею ХХ – початку ХХІ століття.

Основний зміст. Особливі зміни в інформаційному компоненті змісту духовної освіти відбулись в УПЦ КП. За навчальними планами професійно-зорієнтованої освіти передбачено вивчення як циклу богословських, так і світських дисциплін. Священний Синод УПЦ Київського Патріархату в 2006 році, відповідно до запропонованої реформи духовної освіти, зобов'язав Учбовий комітет привести у відповідність навчальні плани та програми Православних Богословських Академій та Духовних Семінарій [5, с. 42]. Інформаційний компонент змісту духовної освіти передбачає оволодіння як богословськими, так і світськими знаннями. Головне ж його призначення – це надання особі знань про віровчення певної релігійної конфесії, утвердження глибокої віри в Бога і вимога до людини змінитися відповідно до образу Божого. Крім інформаційного компоненту, зміст духовної освіти включає й операційний компонент, тобто учать студентів у виконанні релігійно-культових дій (богослужбової та гомілетичної практик). Ця складова духовної освіти сприяє підготовці священнослужителів до проведення богослужінь, що забезпечується вивченням пасторальних дисциплін, а саме: пастирського богослов'я, патрології, гомілетики, літургії, педагогіки, психології тощо. Разом з тим система духовної освіти загально-просвітницького напрямку має на меті ознайомлення віруючих з релігійними святами, обрядами, молитвами через ЗМІ, недільні школи, курси та ін. Особлива увага у процесі духовної освіти звертається на вдосконалення мистецтва проповіді як провідного засобу виховання [5, с. 43].

Операційний компонент змісту духовної освіти включає: – методичну підготовку слухачів професійно зорієнтованого напрямку, що забезпечується системою пасторальних дисциплін; – підготовку кадрів священнослужителів для Збройних Сил і місць позбавлення волі; – практичну підготовку [5, с. 44].

Кожна з релігійних конфесій має свої особливі форми реалізації змісту освіти. Зокрема, концепція богословської освіти Львівської богословської академії (УГКЦ) визначає такі основні форми духовної освіти: – монологічні (лекції, проповіді); – діалогічні (семінари, бесіди, самостійна робота з книгою); – медитаційні (молитва, споглядання ікон, духовні контакти з творами літератури та мистецтва, милування природою, розумне дозвілля) [1, с. 194].

Значну увагу такій формі навчання, як лекційно-семінарське, приділяє РПЦ (у цьому ми бачимо подібність форм духовної і світської освіти). Так, один з відомих богословів РПЦ, ієромонах Іларіон Алфеев (тепер митрополит, голова ВЗЗ РПЦ), вказує на необхідність розробки нової (виховуючої) концепції лекції, під час якої викладач має не вичерпувати повністю зміст теми, а вводити студентів у її проблематику, ставити запитання, на які вони мають знайти відповіді самі, згідно з відповідним списком літератури. Крім удосконалення такої форми богословської освіти, як лекція, подібні завдання ставляться і щодо семінарів, системи контролю знань, зокрема екзаменів (у письмовій формі), співбесід тощо [8, с. 200]. Формами загальнопросвітницької освіти є проповіді священнослужителів, бесіди у ЗМІ, публікації статей у журналах та газетах, уроки в недільних школах тощо. Таким чином, аналіз форм духовної освіти показує, по-перше, наявність у ній монологічних (лекцій, проповідей), діалогічних і медитаційних форм. По-друге, простежується спроба вдосконалення цих форм у напрямку активізації творчої діяльності студентів, їх самостійної роботи. По-третє, передбачено вдосконалення системи контролю знань (екзамени, співбесіди тощо), письмових робіт (курсові, дипломні), стажування, практики, магістерських та докторських праць [8, с. 201].

У даний час відбувається активний взаємобмін досвідом, методами та формами духовної освіти між конфесіями. Професійно-зорієнтований напрям представлений богословськими академіями і семінаріями, катехитичними інститутами, училищами; останнім часом при світських навчальних закладах почали організовувати теологічні факультети. В організаційній структурі системи духовної освіти з'явилося таке явище як духовно-світські заклади. Так, у СНД створено Євроазіатську акредитаційну асоціацію навчальних закладів (ЄААА), в Одесі відкрито Християнський гуманітарно-економічний університет (ХГЕОУ), який готує спеціалістів з вищою, у тому числі і християнською, освітою [7, с. 76]. На основі попередньої інформації визначимо призначення основних типів духовних навчальних закладів різних релігійних конфесій. Так, у Концепції богословської освіти в Україні УГКЦ названо такі духовні навчальні заклади: богословські академії, богословські факультети світських університетів, духовні семінарії, катехитичні інститути. Богословські академії та богословські факультети світських університетів призначені готувати високопрофесійні богословські кадри, постійно підвищувати їх кваліфікацію, формувати авторські колективи для підготовки богословських підручників, наукових праць, популярних видань; духовні семінарії – нове свяченство належного ступеня духовності, самопосягати, освіти і культури, покликане подолати комуністичний стереотип «служителів культури» й відновити довіру народу до духовного сану; катехитичні інститути – фахових катехитів, здатних компетентно вести діалог з мирянами, формуючи в них чіткий християнський світогляд і християнську духовність [7, с. 77].

У системі православної освіти існують такі навчальні заклади, як академії, семінарії, духовні училища. В УПЦ КП було проведено реформу духовної освіти. Замість традиційної схеми на базі Духовних Академій в Києві і Львові

рішенням Священного Синоду від 13 травня 2006 року створено Православні Богословські Академії, прирівнявши їх до вищих навчальних державних 3-го та 4-го рівня акредитації з п'ятирічним терміном навчання і наданням студентам після чотирьох років навчання – диплому бакалавра богослов'я, а після п'яти років навчання – диплому магістра богослов'я. Духовним Семінаріям у Луцьку, Рівному, Тернополі та Івано-Франківську Священний Синод надав статус навчальних закладів з чотирьохрічним терміном навчання, прирівнявши їх до 3-го рівня акредитації вищих державних навчальних закладів і наданням їх випускникам – диплому бакалавра богослов'я та права на продовження навчання у Православних Богословських Академіях у Києві та Львові. Після закінчення Богословських Академії і успішного захисту диплому магістра богослов'я випускники мають право продовжити навчання в аспірантурі Академії на стаціонарному і заочному відділах терміном 3 роки і здобути вчений ступінь кандидата богословських наук [7, с. 80].

Українська автокефальна православна церква (далі – УАПЦ) має 2 ступені духовної освіти: семінарія – академія (колегіум). Слід зазначити, що така модель освіти є тимчасовою. Навчальним комітетом при патріархії Української автокефальної православної церкви розроблена нова модель духовних навчальних закладів, затверджена у 1999 р. [7, с. 82]. Нею передбачено створення 4-х типів духовних навчальних закладів: – єпархіальне училище – середній навчальний заклад, при якому здійснюється богословська підготовка церковнослужителів, катехитів, регентів та інших церковних працівників; – єпархіальна семінарія (колегія) – вищий навчально-богословський заклад церкви, при якому здійснюється підготовка бакалаврів богослов'я, фахівців з богослов'я – катехитів, регентів та інших працівників; – духовна академія – вищий навчально-богословський заклад, при якому проводиться підготовка магістрів богослов'я. До навчання приймаються випускники вищих духовних навчальних закладів зі ступенем бакалавра богослов'я. На перехідний період – випускники семінарії зі статусом середнього духовного навчального закладу; – патріарший інститут (університет) – вищий богословський заклад, де здійснюються наукові дослідження в галузі богослов'я та суміжних наук. Він може мати й навчальні факультети, а також відділення для підготовки магістрів богослов'я. При інституті впроваджена додаткова освіта (підвищення кваліфікації) священників і церковних працівників [7, с. 83].

Перші два навчальні заклади знаходяться у підпорядкуванні патріарха, останні – правлячого архієрея єпархії, до якої належатимуть. Як видно з наведеної моделі, простежується тенденція доведення рівня духовної освіти УАПЦ до рівня державної, що представлена схемою «училище – технікум – інститут (університет) – післядипломна освіта» [7, с. 83]. Отже, на поч. ХХ ст. існують 2 моделі духовної освіти: одна має 3 ступені і прийнята Московським та Київським патріархатами, інша – 2 ступені, за якими працюють навчальні заклади Української автокефальної православної церкви.

Вища духовна освіта в Україні надається 5-ма освітніми установами. Структура вищих навчальних закладів Української автокефальної православної церкви дещо відрізняється від УПЦ та УПЦ КП, тому розглянемо їх окремо. Українська православна церква має одну академію в Києві, УПЦ Київського патріархату – у Львові та Києві. Базуючись на кращих традиціях православної академічної освіти, за структурою вони суттєво не відрізняються, тому розглянемо їх комплексно. Академія – вищий богословський навчальний заклад, до якого приймаються особи чоловічої статі, які мають семінарську освіту. Термін навчання – 4 роки, відкриті денне та заочне відділення. Академії УПЦ КП та УПЦ мають один факультет – богословський [7, с. 86].

У дореволюційній Росії вища духовна освіта за якістю та структурою дорівнювала державній. На сьогоднішній день вища духовна освіта УПЦ та УПЦ КП, хоча і має тенденцію розвитку до рівня державної, але багато в чому їй поступає: академії мають лише один факультет (а не три, що на 1910 р. діяли в Київській Духовній академії), і не декілька, як у сучасних державних ВНЗ; ступінь кандидата богослов'я надається студентам без відповідного навчання в аспірантурі, що не відповідає сучасним вимогам не тільки світської, а й духовної освіти. Наприклад, в усіх закордонних духовних ВНЗ (Московській та Санкт-Петербурзькій академіях, Ягеллонському, Папському Григоріанському університетах та інших) для отримання наукового ступеня кандидата богослов'я діють відділення аспірантури. Не зважаючи на зазначене вище, рівень підготовки студентів академії УПЦ та УПЦ КП досить високий, що забезпечується, по-перше, кваліфікованим складом викладацької корпорації; по-друге, самим терміном навчання (адже, як вказувалося раніше, для отримання вищої духовної освіти необхідно закінчити семінарію). Повна богословська освіта складає 8 років.

У вищих духовних навчальних закладах означеного періоду, окрім богословських предметів, вивчалися українська мова, історія України, логіка, історія церковної архітектури та іконопис і ряд інших предметів. У програмі в середньому було 20 предметів, серед яких: основне, догматичне, моральне богослів'я, Святе Письмо, загальноцерковна історія, історія України, церковний спів, літургіка, церковно-слов'янська мова та ін. [4, с. 5]. Усі ці дисципліни мали у першу чергу високий виховний потенціал.

З кожним роком процес навчання і виховання набрав нового, якіснішого змісту. Цьому сприяла, наприклад, ухвала Священного Синоду УПЦ КП від 29 травня 1998 року, журнал № 9 в якій чітко вказувалися предмети які є обов'язковими для вивчення. З 2003-2004 навчального року починають вводитися нові предмети риторика і культура мови, українська література, всесвітня історія, церковне право, у 2004-2005 – педагогіка і психологія [1, с. 195].

У Волинській Духовній Семінарії з метою створення на її базі Волинського Богословського Інституту реформування духовної освіти та підвищення її якісного рівня з 1 вересня 2006 року було введено низку нових предметів: українознавство, історія філософії, історія релігій, містичне богослов'я та сформовано кафедри: Священного писання, Старого і нового Завіту – зав. кафедрою прот. Сергій Мельничук, Церковної історії – зав. кафедрою свящ. Любомир Хомин, богослов'я – зав. кафедрою В. Лозовицький, гуманітарних дисциплін – зав. кафедрою М. Хоміч [3, с. 3].

Загалом за 4 роки навчання студенти пастирсько-богословського відділення Волинського Православного Богословського Інституту опановують 43 предмети і, захистивши дипломну роботу, здобувають ступінь «Бакалавр богослов'я» (в 2006 – 2007 навчальному році вперше випускники отримували дипломи після захисту бакалаврських робіт). Серед предметів та спецкурсів: агіологія, методика викладання християнської етики, історія західних віровизнань, історія церковної архітектури, історія церковної музики, соціологія, політологія, джерелознавство, православна ставрографія, стародавні мови: грецька, латинська [3, с. 14].

У регентському відділенні, окрім богословських предметів (біблійна історія, Новий Завіт, катехізис, церковний устав, літургіка, моральне богослов'я, історія УПЦ, загальноцерковна історія, церковнослов'янська мова, церковне читання) викладаються: українська мова, історія України, методика викладання Закону Божого, історія церковного співу, церковний спів, теорія музики, сольфеджіо, читка хорових партитур, постановка голосу, хорова практика, хорове диригування, основи гармонії. У зв'язку із реформою духовних навчальних закладів згідно навчальних планів додалися наступні предмети: агіологія, психологія, педагогіка [2, с. 83].

Якщо УПЦ і УПЦ КП в розвитку академічної освіти багато в чому враховували досвід ХІХ ст., то Українська автокефальна православна церква більше орієнтована на сучасну світську освіту: навчальні установи мають декілька факультетів, відкриті бакалаврат та магістратура. Вища освіта УАПЦ представлена двома навчальними закладами.

Колегія патріарха Мстислава має 2 факультети: богословський та катехитичний. Богословський готує священнослужителів, приймаються лише чоловіки. Термін навчання – 5 років. На катехитичний, що готує викладачів релігії, приймаються чоловіки і жінки, термін навчання – 4 роки (випускники отримують диплом бакалавра) [5, с. 42]. Колегія патріарха Мстислава має декілька особливостей. По-перше, це єдиний православний навчальний заклад в Україні, в якому жінки отримують вищу духовну освіту; по-друге, він зазнав структурного розширення, оскільки катехитичний факультет відкрито на третій рік існування колегії; по-третє, він має тільки заочну форму навчання (брак коштів не дає можливості організувати денне навчання); по-четверте, це єдиний навчальний заклад УАПЦ, розташований у Східній Україні.

Івано-Франківська вища богословська академія готує священнослужителів на двох факультетах: філософському і богословському, приймаються чоловіки. Навчання проводиться на денному та заочному відділеннях. Це наймолодший вищий православний навчальний заклад на Україні – діє з 2001 р. Статутом ВБА УАПЦ передбачено створення аспірантури для підготовки наукових працівників з богослов'я. Для навчання у вищих освітніх закладах Української автокефальної православної церкви достатньо мати середню світську освіту, що відрізняє їх від аналогічних освітніх установ УПЦ та УПЦ КП, де необхідною умовою навчання є наявність середньої духовної освіти. З одного боку, це полегшує процес отримання вищої богословської освіти, з іншого – дещо поступається якості в порівнянні з вищими навчальними закладами УПЦ та УПЦ КП, оскільки скорочує термін навчання.

Структура вищих духовних навчальних закладів передбачає кафедри, процес формування яких відбувався протягом 1992 – 2002 рр. Умовно його поділяють на 3 етапи. Перший етап (1992 – 1994 рр.) пов'язаний з проблемою гострої нестачі викладачів з богословських дисциплін (особливо фахівців із канонічного права). За таких умов викладачам доводилось читати по декілька курсів, тому чіткого поділу на кафедри не існувало. Наприклад, на 1992 – 1993 навчальний рік у Київській духовній академії УПЦ працювало 8 викладачів, які забезпечували викладання 18 предметів на 1-му та 2-му курсах академії.

Другий етап (1995 – 1998 рр.) – це період формування основних кафедр. Поповнення складу викладацької корпорації забезпечило об'єднання їх за предметною ознакою та комплектування кафедр. Оскільки з 1994 р. відбувалось систематичне поповнення навчальних програм світськими дисциплінами, то кафедри об'єднували декілька курсів. Так, на 1998 р. Київська богословська академія УПЦ КП мала кафедри: Стародавньої церкви, Української православної церкви, Святого писання, Церковного права, Богослов'я, Літургії і церковної музики. Перші три включали до свого складу низку світських дисциплін. Аналогічні кафедри було сформовано в КДА УПЦ.

Третій етап (1998 – 2002 рр.) характеризується структурними змінами вже сформованої системи кафедр. Так, у 2000 р. у Київській духовній академії УПЦ відбувся поділ кафедри Святого писання на дві: Старого і Нового Завітів; виділена в окрему кафедра іноземних мов. У 2001 р. у Київській богословській академії УПЦ КП в окрему кафедру історії виділено декілька світських дисциплін: всесвітню історію та історію України, церковну археологію. Третій етап ще не закінчено, і процес поділу кафедр у міру доповнення програмних курсів новими дисциплінами буде продовжуватись. Наведені три етапи у формуванні кафедр властиві навчальним закладам усіх гілок православ'я.

Навчальний процес в Академії проводиться на основі навчальних планів, що відповідають вимогам духовних академій, схвалених Вченою Радою і затверджених ректором УУБА за погодженням із Навчальним Комітетом при Священному Синоді УПЦ (у 2003 році). Згідно з діючими навчальними планами терміни навчання в Академії за різними формами навчання становлять від 4 до 6 років:

Денна форма навчання: – 6 років для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра (повна вища духовна освіта); – 4 роки для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра (базова вища духовна освіта).

Заочна форма навчання: – 4 роки і 6 місяців для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра (базова вища духовна освіта); – 2 роки і 6 місяців для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра (повна вища духовна освіта) на базі наявної базової вищої духовної освіти.

Розпорядок дня для студентів Академії організовується у відповідності до затвердженого Блаженнішим Володимиром, Митрополитом Київським і всієї України, Предстоятелем Української Православної Церкви «Примірного внутрішнього навчально-виховного розпорядку дня студентів-богословів, що навчаються на православному богословському факультеті УУБА» від 31 серпня 2007 року.

Правила поведінки студентів визначаються Статутом про управління Українською Православною Церквою, Статутом Ужгородської Української Богословської Академії імені святих Кирила і Мефодія та Положенням про визначення головних напрямків діяльності, організаційну структуру, організацію навчально-виховного та наукового процесу Ужгородської Української Богословської Академії імені святих Кирила і Мефодія (внутрішній Устав), затвердженого Блаженнішим Володимиром, Митрополитом Київським і всієї України, Предстоятелем Української Православної Церкви 24 січня 2008 року. Академія у своїй діяльності (навчально-виховній та науковій) взаємодіє з іншими навчальними закладами.

Висновки. Таким чином, система вищої духовної освіти сприймає і творчо адаптує сучасні тенденції болонського процесу та розвитку вітчизняної світської професійної освіти: структуру навчального процесу, оновлену педагогічну термінологію, наукові підходи до формування змісту і методик навчання тощо. Проте необхідно зазначити, що викладачі вищих духовних навчальних закладів традиційно продовжують розглядати педагогіку як дидактику та методіку фахових дисциплін, не виділяючи в ній, як складову теорію виховання.

Резюме: Проаналізовано організацію і структуру вищої духовної освіти в Україні. Охарактеризовано що система вищої духовної освіти сприймає і творчо адаптує сучасні тенденції болонського процесу та розвитку вітчизняної світської професійної освіти

Резюме: Проаналізована организация и структура высшего духовного образования в Украине. Охарактеризовано что система высшего духовного образования воспринимает и творчески адаптирует современные тенденции болонского процесса и развития отечественного светского профессионального образования.

Summary: Organization and structure of higher spiritual education is analysed in Ukraine. It is described that sisitema of higher spiritual education perceives and creatively adapts the modern tendencies of bolonskogo process and development of domestic society trade education.

Література

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Нью – Йорк – Бавнд Брук, 1966. – т. ч. - ч. 2. – с. 194 – 195.
2. Воробьев В. прот. Мы должны использовать лучший опыт других стран и конфесий // Журнал Московской Патриархии. – № 6, 2009. – С. 83-86.
3. Держархів Волинської області, ф. 46, оп. 9, спр. 4198, – арк. 1; спр. 4761, арк. 5.

4. Держархів Волинської області, ф. Р – 393, оп. 3, спр. 7, 9, 11.
5. Закович М. Про духовність і освіту // Людина і світ. – 2001. – Вересень. – С. 42-44.
6. Зборовский Г.Е., Костина Н.Б. К взаимодействию религиозного и светского образования в современных условиях // Социс. – М.: Наука. – 2002. – С. 107-113.
7. Історія християнської церкви в Україні / Під ред. В. Бондаренка. – К.: Наукова думка, 1992. – 98 с.
8. Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в XX веке / Д.В. Поспеловский– М.: Республика, 1995. – 425 с.